

Kossuth Lajos és szlovák nemzetiségű vitapartnerei

Közismert, hogy – egy néhány hetes mámoros forradalmi időszaktól eltekintve – sem 1848/49-ben, sem pedig a forradalom előtti években nem az együttműködés, hanem az erősödő, majd eldurvuló viták jellemezték és árnyékolták be a Kossuth Lajos és Lüdovít Štúr nevével fémjelzett magyar és szlovák politikusok kapcsolatát, a magyar és a szlovák nemzeti mozgalom viszonyát. Kik, miről és miért is vitatkoztak a „nyelvháború”-vá szélesedő nyelvviták időszakában, az 1840-es évek első felében? A kérdésekre adott válaszokat kutatva az okok sorából feltétlenül ki kell emelni az eltérő magyar és szlovák nemzetfelfogást, és a nagyrészt szintén ellentétes, legalább is egymást erősen keresztező nemzeti törekvéseket. A feszültségeket növelte a reformkori ellenzék „pánszlávizmus”-tól való félelme is.

A magyar liberálisok nemzetfelfogásának jellemzői

A magyar liberálisok reformprogramjában nemzet és haladás, szabadság és tulajdon szorosan összefonódó fogalom párokat alkottak. Kossuth nemzeti, nemzetiségi politikája is szoros kölcsönhatásban állt társadalompolitikájával, sőt polgári átalakulást szorgalmazó egész tevékenységével. Az általa szerkesztett Pesti Hírlap az első számtól kezdve vissza-vissza tért ezekre a roppant fontos kérdésekre, mivel Kossuth szerint „személyszabadság, földszabadság” *korunk hatalmas világeszméje...*¹ Politikai hitvallása alapján az összeolvadást, s nem az elkülönülést tartotta. Kifejtette, hogy: „*mi e honnak minden osztályait nemzetiségben és alkotmányban egygyéforrottnak, egy nagy nemzeti családdá egybeolvadottnak óhajtanók.*” A szabad földet (birtokot, tulajdont) tehát – a megosztott nemzet osztályait, a nemzetileg és jogilag széttagolt honpolgárokat alkotmányosan egy testté egybeolvasztó – el-mellőzhetetlen (de nem egyedüli) feltételnek tartotta.² A „szabad föld” és „szabad ember” programjához szervesen kapcsolódott a „szabad nemzet” elképzelése is.³

A liberálisok nemzetigénylő és nemzetteremtő nacionalizmusa – amellet, hogy antifeudális jellegű és polgári tartalmú volt – egyidejűleg két igen fontos, egymást kiegészítő, bár meglehetősen ellentmondásos oldalt tartalma-

zott. Wesselényi, Kölcsey és Deák programirányát követve és továbbfejlesztve egyfelől Kossuth is az érdekegyesítés ún. „jogkiterjesztés” megoldását, a nép nemzetbe emelését tartotta az egyik alapvető feladatának. Egy olyan jogban és szabadságban egységes nemzetért harcolt, amelyben a magyar állam minden tagja élvezheti (nemzetiségi, vallási, nyelvi és csoport-, illetve osztály hovatartozástól függetlenül) a polgári jogegyenlőséget, az egyéni szabadságot. A magyar nemzetnek, e polgári közösségnek tehát az ország minden magyar és nem magyar lakosa egyenjogú tagja lehet. Kossuth és politikai társai abban bíztak, hogy a fokozatos jogkiterjesztésért mintegy cserébe a nem magyarok feladják kollektív, nemzeti törekvéseiket, és a fokozatos, önkéntes asszimiláció útjára térnek majd. Ez a felfogás tehát a magyarrá válás legfőbb motorjának a jogegyenlősítést tartotta. (A magyar liberálisok ezen – illúzióktól nem mentes – elképzelését nevezi az újabb történetírás a jogkiterjesztő asszimiláció koncepciójának.)⁴

A magyar liberális nemzetfelfogás eme oldalára természetesen hatott a francia forradalom tüzeiben sarjadt francia típusú „államnemzet/nemzet-állam” felfogás is, amely a politikailag öntudatra ébredt, egyenlő jogokkal rendelkező állampolgárokat (citoyeneket) tekintette a nemzet letéteményeseinek. Ez a magyar, pontosabban „magyarországi” politikai nemzetkonceptió jórészt ideologikus jellegű volt, hiszen látszólag nem volt konkrét etnikai fedezete.⁵

A szlovák nemzeti mozgalom vezetőinek nem is a magyar álláspontnak ezzel az alapvetően liberális oldalával volt bajuk. Sokkal veszélyesebb volt számukra, hogy a magyar nemzetfelfogás eme „befogadó” oldala szorosan kötődött az etnikai és nyelvi kritériumokat nem ismerő, ám a „pórnépet” a feudális nemzetből évszázadokon át kirekesztő hungarus patriotizmushoz, a hagyományos rendi-nemesi „natio” szívósan tovább élő hódításelméletéhez. Ennek klasszikus példája az a – magyar-szlovák nyelvharcot elindító – 1817-es vitairat, amelynek szerzője a tót nemzeti törekvéseket azzal utasította el, hogy a „nemzeti” elnevezés „egyedül az uralkodó Magyarokra illik”, mert fegyverrel a hont ők foglalták el és tartották meg 900 esztendőn át, miközben a honnak „*bölcs Alkotmányt*” is szereztek.⁶ A hazában élő nem magyar lakosoktól és a befogadott külföldiektől azt kívánták, hogy „*ha szeretik Hazánk productumait, oltalmazó törvényt; szeressék nyelvünket is, és magyarizáltassanak.*”⁷ Ezek mögött az igények, majd követelések mögött tehát a modern magyar nemzeti ideológiába alapvető komponensként beépülő rendi-nemesi „államnemzeti” szemlélet állt. Ján Tibenský, a neves szlovák történész egyenesen úgy látja, hogy ez a feudális államnemzeti koncepció volt a magva nemcsak a magyar nyelv államnyelvvé tételéért folytatott fél évszázados harcnak, hanem az egész magyarosításnak is, amelyhez az érvet a „hódításelmélet”-ből vették.⁸

A Kossuth-vezette ellenzék gondolkodásán és politikai törekvésein jócskán nyomott hagyott a nyelv és nemzet legszorosabb kapcsolatából kiinduló – Johann Gottfried Herder által ihletett ún. „német típusú” – „nyelvnemzet”-i, etnikai-kulturális-nyelvi felfogás is. A formálódó „egy politikai nemzet” ezen másik, depolitizált komponensének már konkrét etnikai (magyar) és nyelvi fedezete volt. A nemzet nyelvi-kulturális közösségen alapuló koncepciójának kidolgozói, Széchenyi István, Kölcsey Ferenc és mások, a magyar etnikum nemzeti mivoltának meghatározóit keresték, és a nyelvben, valamint a nemzeti nyelv által hordozott kultúrában és irodalomban találták meg azokat. Komoly gondot jelentett viszont számukra, hogy a nemességtől eltérően (egykorú becslések szerint ugyanis 1844-ben Magyar- és Horvátországban a voksjoggal rendelkező nemesek kb. 90%-a értett magyarul, 78–80%-a pedig magyarnak vallotta magát!) a reformkori Magyarország lakosainak több mint a fele nem magyar ajkú és etnikumú volt.⁹ Másfelől a magyarokkal egyidejűleg szintén nemzetté válni készülő szláv népek, köztük a szlovákok is, ennek a német típusú nyelvnemzeti felfogásnak a különböző variánsait dolgozták ki, és erre támaszkodva a magyarokkal egyenlő jogokat és bánásmódot kezdtek követelni maguknak. Magyar részről tehát egy olyan nemzetfelfogás kialakítására volt szükség, amely az országban élő etnikumok közül egyedül csupán a magyarra illik. Csak nekik (és esetleg a történelmi múlttal szintén rendelkező horvátoknak) biztosítaná a nemzetalkotás lehetőségét. Ez és az erre épülő nemzetiségi politika óvhatja meg csupán a két malomkő – a németek és az oroszok, illetve az erősödő germán befolyás és a magyarországi szlávokat is összefogásra ösztönző orosz/pánszláv törekvések – között őrlődő, az ellenséges szláv tengerben egyedül, gyökértelenül hanyódó magyarságot a komor herderi jóslat beteljesülésétől: a nemzethalállal egyenértékű beolvadástól és eltűnéstől.

Széchenyi, Deák, Kossuth, Wesselényi és a kortársak szinte mindegyike ezt a feltételezett „pánszláv” veszélyt némileg eltúlozta, a magyarországi délszláv és szlovák értelmiségiek kulturális, nyelvi, tudományos együttműködési törekvéseit, szláv- és oroszbarát szimpátiáit valós és közvetlen politikai fenyegetésként élte meg, hiszen – amint azt Zmeskál Jób találóan megfogalmazta – „... *literatori fraternizálástól politikai szövetkezésig... csak egy parányi lépés*” van.¹⁰ Wesselényi Miklós 1843-ban megjelent „Szózat”-a is osztotta ezt a nézetet. Wesselényi vitairatnak is beillő könyve a magyar liberálisok közös félelmét tükrözte az „északi kolosszus”-nak nevezett Oroszország által – szerintük – kívülről ösztönzött „szlávizmus”-sal szemben. „ *Európán annyi országokat aláásva elterjedt s végigfolyt ezen szlávizmus az, mi hazánkat s nemzetünket végveszéllyel fenyegeti – inkább, mint akármely más országot. Ez azon veszély, melynek rémítő közeledése a halál dermesztő kötelékeit megoldotta, s a polgári elhunytba életet fuvallván, újra meg újra*

kiáltatja fel: „Hazám, nemzetem, léted vagy nemléted kérdése forog fenn – ébredj és tegyél, vagy veszni fogsz!”¹¹

Kossuth politikájának is az egyik döntő meghatározója volt a nemzeti lét veszélyeztetettségének hite és félelme, ellensúlyozásának szüksége és szándéka.¹² Ebből a szempontból is érdekes az egyik 1842-es cikke. A „Városi belszerkezet” című írása lábjegyzetében ugyan azt hangsúlyozta, hogy ő a „pánszláv” szó használatával élni nem szokott, mégis a Pesti Hírlap első két évében elég gyakran foglalkozott a német és az orosz veszéllyel. A „két rop-pant nemzetiség” közé szorított magyarság önállósága szempontjából veszélyesebbnek tartotta Oroszországot, „a jeges tengertől Adriáig karjait kinyújtó *Briaraeusnak* súlyát”, amely „*elnyeléssel fenyegeti nemzetiségünket, melynek előcsapatja barbárság és hagyományos járom és szolgaság*”, valamint az „*illyr literaturai*” (!) és „*szláv nemzetiségi (!) mozgalmak*”-at.¹³ Ez utóbbiak kapcsán maga is úgy látta, hogy a felvidéki tót evangélikusok között „*csakugyan van egy boldogtalan, mondhatnók, kárhuzatos párt, mely vallását, mi nem tudjuk, minő képtelen okoskodás szerint, a „slavismus” érdekeivel törekszik ugyanazonosítani.*”¹⁴

A fenti tényezőknek köszönhetően azután az 1840-es évek elejére/közepére Szontagh Gusztáv, Wesselényi Miklós, Gorove István és mások tollán, valamint Kossuth Lajos Pesti Hírlapja jóvoltából megszületett a reformkori magyar liberálisok (utókor által „egy politikai nemzet”-nek nevezett) sajátos, torz nemzetfelfogása, amelyben Gergely András szerint szervesen/szervetlenül keveredtek, illetve éltek egymás mellett a történeti jogokra hivatkozó államnemzeti és a nyelvnemzeti koncepció elemei. A nagyobb „politikai nemzet” tartalmazta az ennek centrumává, integrációs pontjává váló kisebb „nyelvi-kulturális nemzet”-et.¹⁵ Így ezt a magyar vezetésű és dominanciájú magyarországi nemzetet – legalábbis egyelőre – azonos jogú, de különböző nyelvű és nemzetiségű polgárok alkották. Kossuthék viszont – ahogy már volt róla szó – optimistán bíztak abban, hogy a szabad polgárok politikai összeolvadása teljes nemzeti egyesüléshez fog elvezetni. Vagyis az ország nem magyar népei a szabadságért mintegy cserébe egy hosszú történelmi folyamat során magyarosodni fognak, önként magyarrá válnak majd. Ezzel a politikai nemzet és a nyelvi-kulturális nemzet közötti különbség is meg fog szűnni. Egy országban ugyanis csak egyetlen nemzet lehet. Varga János is úgy látja, hogy a liberális magyar nacionalizmus végül is olyan – csak a magyarokra illő – nemzetfogalmat vajúzott ki, amelyben egyedül az etnikai, nyelvi azonosság (amely a szláv, illetve a szlovák nemzet alapja volt) egyedül még nem nemzetteremtő tényező. Egyetlen magyarországi népet sem tehet nemzetté, mivel a történelmi múlt, az államiságra alapozott önálló politikai történelem, a hódítás, a politikai lét és erő (amelyek a ma-

gyarországi „történelem nélküli népeknél” többnyire gyengék voltak vagy hiányoztak) lettek az elengedhetetlen tartozékai.¹⁶

Ezt a kifejezett magyar álláspontot az elsők között fogalmazta meg – éppen egy tótok ellen írott vitairatában – az Athenaeum 1842. október 9.-i számának Hernádtáji aláírású szerzője, aki a nemzet és a nép, a nemzetiség és a népiség közötti pontos különbségtevést szorgalmazta. „Azon nép, melly honot szerez 's állodalmat alapít, népiségét nemzetiséggé emeli: a' meghódított hon, az alkotott állodalom, nevét viseli, ... nyelve e' népnek, nemzeti nyelvvé válik. Ez oknál fogva az alávetett különfajú népeknek, mint olyanoknak, nem lehet nemzetiségök,... de mivel saját származásuak 's nyelvűek, van népiségök, saját népszokásaik, népdalaik stb. Ha pedig a hódító népfaj által egyenlő joggal az alkotmány 's haza' jogaikban részesítették, állodalmi tekintetben 's mint az egy hon' egyenlőjogu polgárai a' hódító népfajjal együtt egy nemzetet képeznek, egy 's szintazon nemzetiségben részesülnek, melly azonban, mivel ... átruházott, ... a' hon-szerző 's alkotmány-alapító népfajé.” Ebből következően tehát „mi tótok, mint tótok, Magyarországhban nem lehetünk nemzet, mert tót állodalom itt nem létezik, hanem csak nép;...”¹⁷ Wesselényi Miklós 1843-ban megjelent híres „Szózat”-a még egyértelműbben fogalmazott, Kossuth álláspontját is tükrözte. „A honunkban Horvát- s Tótországban kívül lakó szlávokra nézve máskint áll a dolog. Ezek nemzetül nem léteznek, ezek tisztán Magyarország népességének tagjai. Ezeknek valamint külön nemzeti joguk nincs, s nem lehet... Polgári alkotmány élvezését, törvények védelmét s ebből folyólag jogszerű, polgári szabadlétet ezek is követelhetnek. Ezek mint embereknek elavulhatatlan s mint polgároknak tagadhatatlan joguk. E jogukból nemzetiségekre nézve annyi, de csakis annyi következik, miszerint anyai nyelvöket családi körben s a magányélet minden viszonyaiban békén használhatják, s annak ésműveit élvezhetik.”¹⁸

Ebből az álláspontból nemcsak a magyar nyelv védelméért, a magyar nyelvűség kiterjesztéséért folytatott küzdelem következett, hanem a nem magyarok nyelvi-kulturális törekvéseinek korlátozása is. Ebben a kérdésben a reformkori politikai paletta minden irányzata, szinte minden jellegadó képviselője egyetértett. Legfeljebb csak az önkéntes magyarosodás vagy erőszakos magyarosítás kérdésében voltak közöttük felfogásbeli, taktikai különbségek. Eltérések voltak közöttük még abban a tekintetben is, hogy a nemzetiségek mindenki által kívánt azonosulása milyen mértékű – részleges vagy teljes – legyen?

Kossuth és a Pesti Hírlap álláspontja

A vezető liberálisok mérvadó álláspontját Kossuth fejtette ki a Pesti Hírlap hasábjain. Észak-Amerika, Franciaország, Poroszország, Anglia stb. példájára hivatkozva már a 3. számban – amelyben azokkal a „dalnokok”-kal vitázott, akik úgymond a nagy jövőre hivatott „szláv nemzet”-re várakoztak, s egy „roppant hatalom”-mal szimpatizáltak – síkraszállt amellett, hogy az országban a kormányzás és közigazgatás nyelve a magyar legyen. Ennek érdekében, és a nemzet szakadását megszüntetendő, hangsúlyozta, hogy: *„Mi... a magyar nemzetiséget minden törvényes és méltányos úton, s különösen az iskolamesterek serkentésével... szeretnők... végezni...”*¹⁹ Ehhez néhány hónappal később Gorove István akkor megjelent „Nemzetiség” c. könyve kapcsán azt is hozzátette, hogy még az alkotmány érdekénél is fontosabb a „nemzetiség” érdeke. Minden reformlépésnek ezt kell szolgálnia. Így tehát a városok igazgatási nyelvének, a közigazgatás minden ágának, a törvényhatóságokhoz felterjesztett feliratoknak, majd – másfél év múlva – az anyakönyveknek is magyarnak kell lenniük. *„Ez elég, több sem jogszerű, sem törvényes”* – állapította meg.²⁰ Egy 1842-ből való írásában pedig egyetértően hivatkozott arra a Wesselényi Miklóstól kapott levélre, amely egyfelől elítélte a horvát (illyr) mozgalmat, valamint a szlovák nyelv védelmében 1842. kora nyarán Bécsben petíciót átnyújtó, a magyarosítás ellen tiltakozó evangélikus tót küldöttséget. Szó szerint idézte a külföldi gyógykezelésen tartózkodó „árvízi hajós”-nak azt a gondolatát is, hogy a Magyarországon élő népek nemzeti törekvései már olyan rémítő fokra hágtak, hogy *„nemzetünkre nézve a lenni vagy nem lenni kérdése oly élre állva létezik most, mint soha inkább.”* Kossuth ekkor már úgy látta, hogy az illyr mozgalmak – amelyek háttérben egy nagy szláv nemzet létrehozásáért folytatott, kifelé gravitáló, „idegen rokonszenvű” mozgolódást vélt felfedezni – nem irodalmiak! Végezetül kissé békülékenyebben azt is leszögezte, hogy a magyar nyelv kiterjesztésére vonatkozó fenti intézkedésektől többet *„tőlük a magyar törvényhozás nem kíván s anyai nyelvöket a magányélet köréből ki nem tiltja (mit tiltania nem is lehetne),... művelését nem akadályozza ...”*²¹ Néhány nappal később ez utóbbi gondolathozza újból visszatért. A magyar nyelv kényszerítés hatására történő terjesztését nem tartotta elképzelhetőnek, mert *„ha jogtalan nem volna is, nehezen volna kivihető”,* hogy a magányélet minden területén minden ajakról magyar szó zengjen. Egyébként is *„a magányos élet nyelv dolgában kényszerítést nem tűr”* – állapította meg.²²

A nyelvvel és nemzetiséggel kapcsolatos felfogását legrészletesebben a „Bánat és gondolkodás” c. cikkében fejtette ki 1842-ben a Pesti Hírlap 183. számában. Az apropót ehhez egyrészt a közelgő országgyűlés adta (ahol véleménye szerint a magyar nyelv és a megtámadott magyar nemzetiség

ügye okvetlenül szőnyegre kerül majd). Másrészt ideje már – hangsúlyozta -, hogy „*a nyelvsurlódásnak vége legyen, s azért egész, világos és határozott törvényre van szükség.*” A törvényhozástól tehát egy olyan határvonal felállítását szorgalmazta, amely majd világossá teszi, hogy Magyarországon a közigazgatás minden ága, a magyar kormánnyal és a törvényhatóságokkal történő érintkezés nyelve kizárólag csak a magyar lehet. „*Ennél kevesebbet tenni gyávaság, többet parancsolni zsarnokság*” – hangoztatta – és „*mireánk nézve mindkettő öngyilkolás volna.*” Törvényben kívánta tehát rögzíteni (mivel sok megye már határozatilag úgy is kijelentette), hogy a magyar törvényhozás nem törekszik az ország idegen ajkú lakosait nyelvüktől megfosztani, mint ahogy jogtalanság lenne a magánélet nyelvviszonyaiba törvény által kényszerrel történő beavatkozás is. Azt azonban a törvényhozásnak „*joga van megkívánni, hogy Magyarországon a közigazgatás, akár polgári, akár egyházi legyen az, úgy a törvényhozás, mint törvényvégrehajtás, kormányzás, igazságszolgáltatás, közbátorság, rendőrség, egyenes és mellékes adók s közgazdaság körében magyar legyen. Ez által honunknak idegen ajkú lakosai... meg lesznek nyugtatva...*” Meglátása szerint ezeket az intézkedéseket a magyar nemzetnek már csak önbecsülése érdekében is habozás nélkül meg kell tennie. Nem zavarhatják meg ebben sem a „*szláv literátorok (!) zajongásai*”, sem az „*illyr dulongók bőszültsége.*” Befejezésül Kossuth egyrészt azt szorgalmazta, hogy „*házánkban közoktatási nyelvvé a latin helyébe haladéktalanul a magyar nyelv tétessék*”, másrészt pedig azt javasolta, hogy „*a magyar nyelv minden falusi tanodában is okvetlenül gondosan taníttassék.*”²³

Látható tehát, hogy Kossuth szemléletében ugyanúgy keveredett a más ajkúaktól csupán magyarosodást kívánó mérsékelt, intenzív nacionalizmus a radikálisabb nyelvterjesztő-magyarosító, extenzív nacionalizmussal, mint ahogy a Pesti Hírlap szemléletére is a két fajta nacionalizmus közötti átmenet volt a jellemző.²⁴ 1847-ig inkább az utóbbi volt a súlyosabb.

A vita konkrét és közvetlen kiváltó okai

1840–1843 között a „nyelvtusá”-nak előszeretettel nevezett nyelvharcot valóságos „nyelvháború” váltotta fel, amely az ún. „magyarománok” (a magyar nyelv túlzó pártolói és terjesztői) és a „szlavománok”, „pánszlávok” (a szlovák nyelv és a szláv-, illetőleg szlovák érdekek magyarországi védelmezői) között a hatás-ellenhatás egymást tápláló logikája alapján álnéven vagy névtelenül dúlt a német és a magyar lapokban. A vita hevességét mutatva, hogy az egyik elemző a toll fegyverével folyó összecsapásokban már 1841-ben a „*tolcsaták fegyverrel folytatásá*”-nak az előkészületeit sejtette meg.²⁵

A sajtóviták háttérében tehát – nem árt ismételt hangsúlyozni – döntő módon az állt, hogy a magyar államnyelvért folytatott fél évszázados küzdelem lassan a befejeződéséhez közeledett. A magyar nyelv az idők során már nemcsak a latint szorította ki, s már nem is csak a közigazgatásban, evangélikus papi hivatalokban és általában a szakképzettséget kívánó hivatali, értelmiségi pályákon követelték meg a magyarul tudást. A magyarosítás elérte a szlovákok hitéletét, vallási intézményeit, a szlovák ifjúság nyelvművelő és irodalmi egyesületeit, diákköreit, sőt az alsó fokú oktatást is. Az oktatás teljes magyarosításának igénye igen nagy veszéllyel járt, hiszen már a szlovák köznép asszimilálásának bevallott szándékával párosult. Ezek az asszimilációt elváró vagy egyenesen sürgető magyar igények és türelmetlen adminisztratív intézkedések már valóban létében veszélyeztették az első lépéseit tevő szlovák nemzetet. Koránt sem véletlen tehát, hogy a nemzetileg tudatos szlovák evangélikus értelmiség a magyar törekvésekkel szemben növekvő ellenállást tanúsított.

A „magyaromán” lépések nemcsak a magyar-szlovák, szlovák-magyar nyelvharc kiéleződésére és eldurvulására voltak közvetlen hatással. Gyorsítólag hatott a szlovák nemzeti öntudatosodásra is. A szlovák nemzetébresztő értelmiség gondolkodásában ugyanis az 1830-as évek végétől egyrészt megkezdődött és néhány esztendő alatt jórészt meg is történt az áttérés az addig uralkodó szláv tudatról a szlovák tudatra. Másrészt a nyelvharc által serkentett szlovák nemzeti tudat kezdett a magyar nemzetfelfogástól és nemzeti törekvésektől nemcsak egyre élesebben elhatárolódni, hanem szembe is fordulni azokkal. Ez pedig a következő években többek között azt is megnehezítette, hogy a polgári átalakulás közös kérdéseiben tartósan együtt léphessenek fel Kossuth Lajos és Lüdovít Štúr magyar és szlovák követői.

A szlovák történetírás méltán nevezi „viharos események”-nek az 1840-1843 közötti éveket. Ebben a rövid, de igen fontos időszakban jelent meg ugyanis a legtöbb szlovák nemzetvédő írás. Az egyik közvetlen kiváltó oknak az 1839/40-es pozsonyi országgyűlés által a nyelvügyben elfogadott 6. törvénycikk tekinthető, amely a következőket mondta ki: az országgyűlés és a törvényhatóságok magyarul írhatnak fel az uralkodóhoz, a helytartótanácsi körleveleket magyar nyelven kell kiadni. Arról is rendelkezett, hogy a magyar anyakönyvvezetést – három év múlva – mindenütt be kell vezetni az addigi latin helyett, s hogy ezentúl csak magyar nyelven tudó lelkészek alkalmaztassanak (vallásbeli különbség nélkül). A szlovák evangélikus értelmiségnek leginkább talán e két utóbbi rendelkezés fájt. A másik fontos esemény gróf Zay Károly evangélikus főfelügyelővé történő kinevezése volt 1840-ben. A lelkes magyarosító hírében álló gróf a szeptember 10.-én tartott beiktató beszédében nem is volt hűtlen híréhez, hiszen a legmagasabb közös célt – a közös hazai nyelv megeremtését és a szlávizmus terjedésének visz-

szaszorítását – elképzelhetetlennek tartotta „a hazának megmagyarosítása” nélkül.²⁶ Beszédét azzal a szent ígérettel zárta, hogy a magyar nemzetiség fejlődéséért, a magyar haza jólétéért, nagyságáért és dicsőségéért „az utolsó leheletemig küzdeni fogok.”²⁷

Ennek a szent célnak a nevében nem sokkal ezután gróf Zay Károly szuperintendens tervbe vette a zömmel szlovák és német hívekből álló evangélikus és a magyar többségű református egyház unióját. Ha ez a terv megvalósult volna, mert a hön áhított terv végül is nem sikerült, az egyesült egyházban a kb. 2 millió főt számláló reformátusok révén olyan magyar túlsúly jött volna létre, amelynek segítségével keresztül vihető lett volna a szlovák és a német evangélikus gyülekezetek „megmagyarosítása.” Ezzel együtt olyan Pesten felállítandó közös református főiskola terve is felmerült, amelynek a tanítási nyelve a magyar lett volna, s amellyel megszüntethető lett volna az evangélikus teológusok hagyományos német egyetemekre járása. Több felső-magyarországi gimnáziumban és líceumban – arra hivatkozva, hogy törvényellenes izgatást és hazaáruló, magyarelles tevékenységet folytatnak – betiltották a „pánszláv”-nak titulált nyelvművelő és irodalmi egyesületeket.²⁸ A kb. két éven át tartó polémiába Kossuth Lajos és a Pesti Hírlap is bekapcsolódott, természetesen a „derék hazafi”-nak titulált Zay Károly oldalán. Az evangélikus vallású Kossuth több cikkben is hitet tett az unió, a két felekezet „egy akol”-ban történő egyesítése mellett, amelyet a kor egyik nagy kérdésének tartott. „*Én, ki ezt írom – olvasható a Pesti Hírlap 1841. évi 73. számában – , egyike vagyok azoknak, kik ... szavokat adták, hogy az unióra tehetségök szerint közremunkálni magokat elhatározzák.*”²⁹

A szlovák vitapartnerek álláspontja, az első szlovák felségfolyamodványok megjelenése

A szlovák–magyar nyelvharc élén hosszú időn át Jan Kollár haladt. A szlovák nemzetébresztők második nemzedékének vezéregyénisége már az 1820-as évek elejétől vállalta a szláv/szlovák érdekek védelmét. Ő, valamint az 1830-as években főleg Samuel Hoič és L’udovít Martin Šuhajda voltak azok, akik a vitairataikban egyre részletesebben dolgozták ki és indokolták meg a szláv/szlovák nyelv és nemzet egyenjogúságát védő, bizonyító, a magyarosítás szükségességét kétségbe vonó nézeteiket. Ennek során kidolgozták a szláv/szlovák nemzettel kapcsolatos felfogásukat is. Ezekben a védekező jellegű írásokban német hatásra különbséget tettek „magyar” és „magyarországi” kifejezések között, „magyar nyelv” és „magyarországi nyelvek”, valamint az (anyanyelvre támaszkodó természetes) „nemzet” és a hódításra, elnyomásra épülő mesterséges „haza”(értsd: állam) között. Jan Kollár meghatározása (amelyet legárnyaltabban „Az irodalmi kölcsönösségről” című

tudományos főművében az 1830-as évek közepén fejtett ki) mindannyiuk közös álláspontját tükrözte. Mit szeret szívesebben az értelmes ember – tette fel a kérdést -: „*a földet vagy a népet, a hazát vagy a nemzetet. Hazát ismét könnyen találhatunk, ha azt el is veszítettük: de nemzetet és nyelvet soha és sehol; a haza önmagában halott föld, idegen tárgy, nem emberi: a nemzet a mi vériünk, életünk, lelkiünk, személyi tulajdonságunk. A hazaszeretet kissé ösztönös, vak természetű ösztön: a nemzet és a nemzetiség szeretete inkább az értelem és a műveltség alkotása.*”³⁰ Ez a természetjogi álláspont gyökerelesen különbözött Kossuthék történetjogi megalapozottságú nemzetfelfogásától, amely szerint tehát a hosszú történelmi múlt bizonyítja a nemzetek létjogosultságát és életképességét. A nemzet egyedüli életkerete az állam, elengedhetetlen ismérve pedig az önállóság, az önrendelkezés.³¹

A magyarosításnak nem kis szerepe volt abban, hogy az 1820/1830-as években Kollár kidolgozta a „szláv kölcsönösség elmélet”-ét, amely nemcsak a szlovákok, hanem az európai szláv népek nemzeti tudatára is meghatározó hatással volt. A német és magyar expanzív törekvésekkel szemben az Európában élő szlovákok szoros tudományos, irodalmi, nyelvi együttműködését szorgalmazta, beleértve az orosz tudós és állami körökkel kialakított kapcsolatokat is. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy ez az erős szláv tudattal összekapcsolódó koncepció – amelyet többnyire irodalmi, kulturális pánszlávizmusnak vagy szlávizmusnak szoktak nevezni – az 1830-as évek végéig/1840-es évek elejétől inkább már gátolta az önálló szlovák nemzeti tudat kialakulását. Wesselényi „Szózat”-a tehát nem véletlenül nevezte Kollárt a „szlávizmus honunkbeli egyik főnökének”, akinek irodalmi törekvései mögött politikai szándékokat vélt felfedezni.³²

A fent említett konkrét magyar törekvésekre válaszul 1840 tavaszán a pozsonyi szlovák „hazafiak” „Všetko za národ a kráľa” címmel a szlovák nemzet nevében kérvénytervezetet kívántak az országgyűlés elé terjeszteni.³³ A magyar nyelv erőszakos terjesztése ellen tiltakozó és az oroszbarátság vádját visszautasító tervezet ugyan nem jutott a diéta elé, de jól mutatta a nemzeti-leg tudatos szlovák értelmiség nemzetfelfogásának, nemzeti törekvéseinek adott állapotát. A „jó uralkodó” bölcsességében naivan bízó petíción erőteljesen érvényesült J. Kollár, Samuel Hoič és L’udovít Martin Šuhajda korábbi nézeteinek hatása a nemzettel, a nyelv funkciójával, a haza fogalmával, a „közös hazá”-val stb. kapcsolatban. Új elemet jelentett viszont, hogy a konkrét nyelvi kérések mellett (pl. hogy a nemzeti nyelvet hagyják meg az iskolákban, templomokban, bíróságokon és hivatalokban) már bizonyos politikai és szociális jellegű problémák is kezdtek megjelenni. Újból felmerült Magyarország (kon)föderatív alapon történő nemzeti átalakításának a gondolata is. Idézzük: „... *marad nekünk az utolsó eszköz – megalapítani a mi Szlovákiánkat... külön országgyűléssel Horvátország és Szlavónia példája szerint,*

az igazságos király védelme alatt. Emlékezzünk vissza a Jiskra-i időkre, amikor Szlovákia teljesen önállóan létezett.”³⁴ Ettől mérsékeltebb volt Jan Kollár 1840 végéről származó felségfolyamodvány tervezete. Ennek átadására ugyan szintén nem került sor, de az összes magyarországi szláv nevében ugyancsak konkrét nyelvi kulturális, gazdasági és politikai kívánságokat fogalmazott meg: vasárnapi iskolákat, szláv akadémiát, a felsőbb iskolákban (a magyar mellett) szláv nyelven előadott stúdiumokat, a pesti egyetemen szláv tanszéket és tanárokat; a szlávok által lakott vidékeken az egyházi és világi hatóságok néppel történő levelezésében (és viszont), nem különben az egyházi életben a szláv nyelvűség használatát; a jegyzőkönyvek szláv nyelven történő vezetését, a nevek magyarosításának megakadályozását. Az ipar, gyárak, manufaktúrák létesítése mellett sürgette a cenzúra szabaddá tételét, a szláv nemzeti mozgalmak vezetői üldözésének és gyalázásának megszüntetését. Végül, de nem utolsó sorban a tervezet azt a még komolyabb politikai kívánságot is megfogalmazta, hogy a magyar országgyűlésen a szlovák nemzetiségnek (národnost slovenská) saját képviselői és küldöttei legyenek, akik ott latinul vagy szlávul beszélhessenek.³⁵

A pozsonyi „hazafiak” és Jan Kollár megvalósulatlan tervezetei már egyfajta fordulatra utaltak, amennyiben megjelent bennük az – addig szinte kizárólag nyelvi, kulturális igényekkel fellépő – szláv/szlovák nemzeti törekvések politizálásának a szándéka. Ennek első konkrét megnyilvánulása egy újabb petíció volt, amelyet Kollár és a szláv/szlovák érzelmű Pavol Jozeffy szuperintendens vezetésével készítettek elő 1841 végétől. A Bécsben 1842. június 5-én „a magyarországi szláv alattvalók” nevében benyújtott felségfolyamodvány 200 evangélikus értelmiségi aláírását tartalmazta és L. Štúr keze nyomát is magán viselte. A delegáció vezetője P. Jozeffy tiszamelléki püspök, a tagjai pedig Samuel Ferjenčík jolsvai, Jan Chalupka breznóbányai és M. Hodža lipótszentmiklósi lelkészek voltak.³⁶ A kérvény aláírói az uralkodó politikai védelmét kérték a magyarosítás ellen: „a Magyar Királyságban élő protestáns szlovákok nevében Felséged dicsőséges Trónjához helyezik menedéküket és térden állva könyörögnek a legmagasabb uralkodói védelemért és szerény kéréseik garantálásáért...”³⁷

Kifejtették pontokba foglalt sérelmeiket, valóban szerény kéréseiket. Sérelmesnek tartották az anyakönyvek és a szlovákok elleni törvényszéki vizsgálatok magyar nyelven történő vezetését, a magyar lapok szlovák cikkekkel kapcsolatos diszkriminatív politikáját, szlovák cenzorok hiányát, valamint azt, hogy a pesti egyetemen nem működött szláv tanszék. A legsúlyosabb sérelemük az iskolák és az egyházi szertartások elmagyarosítása volt. Budán és Pesten 2 szlovák cenzor kinevezését óhajtották, valamint a sajtóban a szlovák nyelven való védekezés lehetőségét. Kérték a pozsonyi tanszék megerősítését és más evangélikus főiskolákon, nem különben a pesti egye-

temen szláv tanszékek felállításának engedélyezését. Az egyházi anyakönyvek vezetésében a latin fenntartását kívánták. Sajnálataikat fejezték ki a magyarosító Zay Károly főfelügyelővé választása miatt. Végül kifejezésre juttatták azt az elhatározásukat, hogy a törvényszabta keretek között hajlandók megtanulni a magyar nyelvet, de anyanyelvükről semmiképpen sem mondanak le.³⁸

A küldöttséget ugyan Lajos főherceg, Metternich és Kollowrat is szívélyesen fogadta, de a kormányzat – az audencián tett ígéretei ellenére – nem teljesítette a szlovák evangélikusok egyetlen nemzeti kívánságát sem. A petíció ugyanakkor világosan mutatta, hogy a maroknyi szlovák „nemzetébresztő” értelmiség az „ultramagyarok” törekvéseivel szemben egyre határozottabban a konzervatív aulikus főrendek és a bécsi udvar felé kíván közeledni. A csalódás dacára a szlovák vezetők továbbra is Bécestől vártak segítséget és támogatást. Jozeffy 1842-ben és 1843-ban újból Metternichhez és József nádorhoz fordult, Kollár pedig Kollowrattól remélt orvoslást. Ezt 1844 elején egy újabb jelentős petíció felterjesztése követte. Az udvar ezúttal már méltányolta az újabb beadványt és teljesítette annak egyik legfontosabb kívánságát. Štúr szerkesztésében 1845-től megjelenhetett a szlovákok első politikai lapja: a Szlovák Nemzeti Újság.³⁹

Mihelyt a magyar világi és evangélikus egyházi vezetők tudomást szereztek az első bécsi követjárásról és beadványról, újabb, még hevesebb támadást indítottak a szlovák mozgalom vezetői ellen. Jozeffyt, a küldöttség vezetőjét megfosztották Gömör megyei táblabírói funkciójától. A német egyetemről hazatért L. Štúrt, aki ekkortól már a szlovák nemzeti mozgalom meghatározó vezetői közé kezdett tartozni, eltávolították a pozsonyi csehszlovák tanszékről. Támadás indult a szlovák mozgalom másik fontos intézménye, a lőcsei evangélikus líceum szlovák önképző diáktársasága ellen is. Jitrenka (Hajnal) című almanachjukat a pánszlávizmus megnyilvánulásának bélyegezték és élesen kritizálták. Egyházi vizsgálóbizottságot állítottak fel a „petíciózók” ellen. Elsőnek a bányakerületi szuperintendencia foglalkozott a kérvénnyel és azt a konvent elé utalta. Az 1842. szeptember 5.-én Pesten megtartott egyetemes gyűlés a bécsi küldöttség vezetőjét kérdőre vonta és nyilatkozatra szólította fel, majd az ügy elintézésére egy egyháziakból és világiakból álló küldöttséget nevezett ki. A nagy létszámú küldöttség tagjai között – Pulszky Ferenc, Schedius Lajos, B. Jeszenák János, Székács József stb. mellett – Kossuth Lajos neve is ott szerepelt!⁴⁰

Kornis Gyula szerint az egyetemes gyűlésen Kossuth már két évvel korábban indítványozta – pánszláv propaganda címén – az evangélikus szlovák ifjúság irodalmi egyesületeinek feloszlatását.⁴¹ A bécsi követjárás utáni magyar támadást Kossuth Pesti Hírlapja indította el. Elítélte Jozeffyékét, hogy az udvarhoz fordultak. Azzal vádolta meg őket, hogy a mindössze 200 alá-

írást tartalmazó petíció, amelyet „*pánszlávizmusi oklevél*”-nek nevezett, nem képviseli a tót népet.⁴² Az éles szemű szlovák vitázók viszont számos sérelmük között a Kossuth-vezette magyar liberálisok szemére hányták, hogy kétféle mércével mérnek. Saját fajuk szeretetét a legnagyobb erénynek tartják, de ugyanezt a nem magyaroknál bűnnek bélyegzik. A jobbágykérdésben liberálisak, de ezt a szemléletet a nemzetiségi kérdésben, a nyelv terén felüggesztik. Szerintük ebben Kossuth a legnagyobb mester.⁴³ L. Štúr egy 1843-ban németül megjelent nemzetvédő iratában ezt a kettősséget a következőképpen érzékeltette: „*Ugyanaz a Kossuth, aki a Pesti Hírlapban a jogegyenlőségért küzd, az evangélikus konventben azt, aki a maga jogát követeli, vizsgálat alá vonni és megbüntetni akarja; ugyanaz a Kossuth, aki a sajtószabadságért látszik viaskodni, a konventben indítványozza, hogy meg kell tiltani a tót ifjúságnak anyanyelvén való tanítását; ugyanaz a Kossuth, aki a haza körül érdemeket szerzett férfiakra panegyrikus beszédekkel zeng, a hasonló érdemes embereket hivataluktól meg akarja fosztani. Ez az ő szabadsága, ez az ő liberalizmusa.*” Fejtegetését Štúr abban a szónoki kérdésben összegezte, hogy tehát: „*Kossuth a szabadság álarca alatt nem az önkényért és erőszakért vív-e harcot?*”⁴⁴

A „viharos események” legjelentősebb szlovák vitairatai

Az 1840-től fellángoló vitában a legtöbb szlovák nemzetvédő vitairat 1841-1843 folyamán született. Jan Tibenský csoportosítása szerint ezek között egyaránt voltak hagyományos, 18. századi gyökerű védekező jellegű iratok (ún. apológiák) és harcosabb, polemikus jellegű vitairatok.⁴⁵ A polémiaiban természetesen nemcsak Štúr és Kossuth vettek részt. A Pesti Hírlapon és a hazai folyóiratokon (Századunk, Társalkodó stb.) kívül az augsburgi Allgemeine Zeitungban és a Lipcsében, Zágrábban, valamint külföldön más-más helyen megjelent röpiratokban Zay Károly, Pulszky Ferenc, Zmeskál Jób vagy Kramarcsik Károly írásaira Štúr mellett a szlovák vitacikk írók egész serege reagált.

Az igen gazdag választékban tallózva feltétlenül figyelmet érdemel a szlovák mozgalom egy igen lelkes résztvevőjének, Ján Čaplovičnak néhány 1841-ből való, cseh, német és magyar folyóiratokban elhelyezett írása, amelyekben Zay, Zmeskál és Szontagh Gusztáv támadásaira reagált. Főbb gondolatait tekintve hasonló szemléleti, gondolati alapokon állt, mint Kollár, Hoič és Šuhajda. A szlávok számbeli fölényére, a magyar nyelvnek a szláv nyelvhez viszonyított fejletlenségére, valamint arra hivatkozva, hogy a szláv már „jóval a magyarok megérkezése előtt” elsajátította az európai műveltséget (amelynek a kifejezéseit – sok iparra, életmódra való kifejezéssel együtt – a magyar „a szlávtól kölcsönözte”), elutasította a szlovákokat, valamint a

szlovák hazafiakat ért erőszakot, a szlávokat ért csúfolódó túlzásokat és azokat a vádakot, miszerint ők „rossz hazafiak”, „anyagyiikosok” stb. Nem minden él nélkül jegyezte meg, hogy „*tán a gombkötőségen s marhaganéjból tüzfát képző művészetén kívül*” a tót a magyartól nem sok mindent tanult. Magyarizációval nem az egész „*nemes és tisztelt magyar nép*”-et vádolta, hanem csupán az „ultramagyarok”, és főleg „álmagyarok” közül kikerülő fanatikusokat. Azokra a renegátokra gondolt, akik „*magukat valódi magyaroknak akarván tartani*” dühösen támadják a tótokat és közöttük nemzeti gyűlölködést szítanak. (Ugyanebben az évben Ondrej Šoltys álnév alatt megjelent cseh nyelvű „Apológiá”-ja sem annyira a magyarokat, mint a nemzetüktől elpártoló „odrodilec”-eket ostromozta.) Čaplovič önmagát olyan „*született magyarországi tót*”-nak tartotta, aki nem kifogásolta, hogy az ügyvezetés nyelvévé emelt magyart a tótoknak is szorgalmasan kell tanulniuk. Ám ezt úgy kell tenni – javasolta –, hogy közben saját anyanyelvüket el ne hanyagolják, hogy szlávok maradhassanak.⁴⁶ A Lipcsében német nyelven megjelent „Szlavizmus és pszeudomagyarizmus” c. írásában ugyancsak az álmagyaroknak titulált asszimiláns szlovákokat támadta, mert ők ágáltak legjobban a szlovák nyelv ellen. Szarka László az asszimilációnak ezt az egyoldalú és végletes megítélését a szlovák értelmiség elmagyarosodásának visszahatásaként értékeli.⁴⁷

A lőcsei Jitřenka és a pánszlávizmus vádjának kérdésében szlovák részről a legkeményebb választ Ján Chalupka adta 1841-ben Lipcsében, álnéven kiadott, Zaynak és Pulszkynak címzett német és cseh nyelvű broszúráiban.⁴⁸

Az 1840–1843-as „viharos események” második évében, 1841-ben L.Štúr sem télenkedett. A szlovák nemzetébresztők ún. „harmadik nemzedéké”-nek vezető képviselője – több társához hasonlóan – ekkor már a „közös magyarországi haza” újfajta felfogását vallotta. A magyarságában mégis megtámadott Štúr a „Századunk”-ban arról biztosította vádlóját, Tomka Kálmánt, hogy ő mindig és mindenütt magyarnak tartotta és mondta magát, de sohasem született magyarnak, mivel ő született szláv. Nem sokkal később a szláv nemzetiséghez és a magyar hazához való kettős kötődését újból megismételte. Hangsúlyozta, hogy ha ő magyarnak is mondja magát, „*de nemzetiségi tekintetben soha sem, mert én szláv vagyok s az is maradandok. Nemzetiséggel nem lehet s nem is szabad tetszésünk szerint ide s tova tétovázni s játszani, mert ez egész létünkben alapul s minden nemzetnek szent tulajdona, melyet én sem enyimmél, sem másénál soha nem sértettem, sérteni nem fogok.*” Štúr Lajos (sic!) azt is kikérte magának, hogy őt a haza iránti kötelességek leckéjéből bárki kioktassa.⁴⁹ Ugyancsak 1841-ből való a „Starý i nový věk Slováků” (A szlovákok régi és új korszaka) című röpirata, amely inkább a hagyományos védőiratok (apológiák) körébe tartozik. E kéziratban maradt munkával az volt az alapvető célja, hogy védelmezze a szlovákok egyenjo-

gúságát a „magyar hazá”-ban. A fő érveket egyfelől a dicső nagymorva örökségből merítette, hiszen „*ez a föld és vidék apáitoké volt.*” Másrészt kiemelte a „szlovákok” történelmi érdemeit az ország fejlődésében azokban az időkben, amikor a magyarok és szlovákok békében éltek, jogaik és kiváltságai még egyenlőek voltak „*az egy magyar hazában.*” Az apológia második részében ezzel a dicső régi korról (starý věk) állította szembe a 19. század elejével elkezdődött gyötrelmes új kort (nový věk), amikor elkezdődött a „hódításelmélet”-re épülő erősödő elnyomás és magyarosítás. A cikk végén gróf Zay akcióit elemezte.⁵⁰ (Štúr hasonló nézetet fejtett ki a magyarországi szlávok elmagyarosításáról a lipcsei Allgemeine Zeitungba 1841 végén írt cikkében is.) 1843-ban külön brosúraként is megjelent Lipcsében Štúr német nyelvű írása, amely az V. Ferdinánd elé terjesztendő tiltakozó felirat filozófáló bevezetését tartalmazta. A hegeli jogfilozófiából és a természetjogból érveket merítve egyebek között azt fejtegette, hogy a nyelvben tükröződik a nemzet egyénisége, szelleme, lelki mivolta, legbelsőbb éneje, egy nép egyénisége. A saját nyelvét más nemzetre erőszakosan rákényszeríteni akaró nemzet ezért a lehető legnagyobb bünt követi el, hiszen egyrészt durván megsérti az emberiség természeti jogait, másrészt pedig elrabolja tőle a saját szellemében való fejlődés lehetőségét is. A magyar nemzetnek tehát teljesen és mindörökké le kell mondania a szlávok magyarosításáról.⁵¹

A „viháros események” idején írta, de csak a halála után adta ki Budán J. M. Hurban B. P. Červenák posthumus művét, a „Zrcadlo Slovenská”-t. A szintén 18. századi alapokon álló apológia a legrégebb időktől tekintette át a szlovákok történetét. Kiemelte a szlávok által lakott területek kiterjedtségét, a szlávok őshonos voltát, a nagymorva birodalom fontosságát. Elődeihez hasonlóan ő is hangsúlyozta, hogy a szlovákok betagolódása a magyar államba nem alávetés, hanem a magyarokkal kötött szerződés alapján történt, s hogy a következő évszázadok során a szlovákoknak jelentős politikai, katonai, gazdasági, kulturális stb. érdemeik voltak az állam fejlesztésében. Erre az írásra is jellemző volt a jó uralkodóba és az osztrák hatalomba vetett naiv hit. Az utolsó fejezetben összegyűjtötte a szlovákok erőszakos nemzetiségi elnyomásának összes ismert és kevésbé ismert eseteit, a nyelvi asszimilációra irányuló törvényeket és terveket a 19. század elejétől 1841-ig.⁵²

A nyelvvitában a radikális (értsd: liberális) magyarosítókkal szemben megszólaltak a szlovák intelligencia azon mérsékelt, konzervatívokhoz közeli képviselői is, akik – ahogy már volt róla szó – a bécsi udvarnál és a konzervatív, aulikus arisztokráciánál igyekeztek támaszt találni gr. Zay Károlyék törekvéseivel szemben. Ezt a Štúr szemléletéhez sokban hasonló mérsékelt álláspontot 1841 tavaszán-nyarán leginkább Koszetz Mátyás evangélikus lelkész „Társalkodó”-ba szánt írása, valamint egy „Századunk”-ban névtelenül „Egy világpolgár magánvázlatai” címmel megjelent vitairat

is kifejtette. Mindkettő óvott attól, hogy a tót evangélikus fiatalok – akik csupán megtámadott nyelvüket és nemzetiségüket védik – tiszta nyelvészeti törekvéseit Magyarországra és a birodalomra veszélyes, „idegen hatalom”-nak utat nyitó pánszlávizmusnak tüntessék fel, s egyéb tekintetben is lenéz-zék, hazaárulással, a magyar nyelv gyűlöletével stb. vádolják őket. Ezek a vádak ugyanis alaptalanok. „*Honunk szlávjai békés emberek, csak ne bán-tassanak*”, mert: „*minden túlság ellentúlságot szül.*” Ezek a szláv fiatalok ugyanis „*szintén hiszik, hogy szintúgy bírnak nemzetiséggel mint a' magyarok.*” Ezért tehát „*magyarul tudni fognak (tehetség szerint), de szlávok ma-radunk...*” A kettő nincs semmiféle ellentmondásban. Amellett, hogy a lel-kész, a tanár, a nevelő szlávul fordul a közönségéhez, „*emellett lehet ő jó hazafi, jó magyar is, amint igyekszik is azzá lenni legszámosabb részük.*”⁵³ Alkotmányi tekintetben „honunk szlávjai” csak része a magyar nemzetnek, de a nyelvet illetőleg igenis nemzet. A nép akarata elleni magyarosítás csak erőszakkal és hatalmaskodással történhet. Ráadásul egy olyan szláv népessé-get érint, amely a birodalom lakosságának a többségét alkotja, Magyarorszá-gon pedig „*nem jövevény, hanem e tartományok régibb lakosa, mint a ma-gyar....*” A honfoglaló magyarok ugyanis csak a szlávok fejedelmét és hadát győzték le. A békeszerető szláv nép és ellenfele pedig „*.... megratkozott.... rokonná vált s híven osztozott örömben, bajba ezer éveken át.*” A magyarok bölcs fejedelmei sem akartak zsarnokoskodni a szlávokon. A mostani ma-gyarosító kihívás viszont ellenszegülést fog szülni – figyelmeztetett az evan-gélikus lelkész. „*De lassan virgoncim! ma is bölcs közös fejedelmi atyánk van, német eredetű, Bécsben lakik; ha egyességet, békétűrést ajánló szavára nem ügyeltek, majd vesszőt is mutathat.*”⁵⁴

A szlovák hazafiak mérsékelt szárnyához tartozott Jan Pavol Tomášek lőcsei professzor (gimnáziumi tanár, majd igazgató) is, aki szintén 1841-ben Világosváry Tamás álnéven Zágrábban jelentette meg Ljudevit Gaj nyomdájában „A nyelvharc Magyarországon” című német nyelvű írását, amely inkább a nemzetvédő polémikus irodalmak körébe sorolható. Tomášek színvo-nalas munkája a magyarországi nemzetiségi viszonyok tudományosan meg-alapozott, nyugodt hangú elemzését adta és lényegében reálisan mérlegelte a magyarosítás kilátásait is. Két alapkérdésre kereste a – gazdag történeti anyaggal alátámasztott – választ. 1. Vajon lehetséges-e az általános magya-rosítás, a teljes nyelvi egység? A végső válasza: nem. 2. Ha mégis megvaló-sítható lenne, milyen előnyökkel járna? Erre a kérdésre már korántsem adott egyértelmű választ. Mindenesetre nyugat-európai és lengyel példák felsoro-lásával figyelmeztetett arra, hogy „*a nyelvi egység még nem jelenti az állam erős egységét.*” Véggkövetkeztetése szerint ugyanis: „*A mi hazánk különféle nyelvek megléte esetén is valóságosan egységes lehet, erős és viruló, ha ké-pesek vagyunk felismerni a valóságos érdekeinket, védelmezni és támogatni*

azt.” A magyar nyelv terjesztésénél józanságra szólított fel a fanatizmussal szemben.⁵⁵ Békesy (polgári nevén: Tomášek) Pál 1843-ban ismét megszólalt. „A nyelvbéke Magyarországon” című, Lőcsén napvilágot látott röpiratában arra hívta fel a figyelmet, hogy ha a „nyelvtusa” tovább tart, abból a hazára, az államegységre nézve nagy veszély származhat. Ezért tehát „a Magyarországon, mint közös honban egymás mellett lakozó népfajoknak” nem az a feladatuk, hogy egymást nyomorgassák és kínozzák. Inkább arra kell törekedniük, hogy a kölcsönös becsülés és szeretet alapján egymásnak segédkezet nyújtsanak, összebéküljenek. Ebből a célból egy 4 pontból álló – öszinte szándékú, de ma már kissé naivnak tűnő – békítő tervezetet dolgozott ki. „1. Magyarország lakosai, népei s népfajai, akármiféle nyelveket beszéljenek, egymást testvéreknek tekintik... 2...tökéletesen megnyugszunk abban, hogy a magyar nyelv, diplomatikai létegen {é. tényező} gyanánt, közönségesen használtassék a közügyekben... 3. ...így a magyar népfaj is, elsőséget nyer a többi honi nyelvek s népfajok felett: mindazáltal ez mégsem fogja oda terjeszteni jogát, hogy a többi nyelveket elnyomván, nyelvét általánossá tegye. Sőt meghagyatik minden népfaj háborítlanul nyelve birtokában... 4. ...fejlődjék minden honi nyelv, s általa minden honi népfaj akadály nélkül...Középző intézeteinkben főtekintet legyen a diplomatikai nyelvre...Azonban a köznevelés s képezéshez tartozó intézkedések legyenek népfajaink szellemi szükségéhez alkalmazva.”⁵⁶ Békesy Pál röpirata nemcsak békülékenységre vallott, hanem arra is, hogy a szerző többé-kevésbé azonosult a magyar nemzetfelfogás alappilléreivel. (Pl.: az állam talpkövét nemzetisége adja; a magyarok szerezték a hont és adtak neki alkotmányt és nyelvet; a magyar nemzetiséget az ország fennállása érdekében ápolni és terjeszteni kell stb.)

Ugyancsak a józan hazafiságra apellált Jozef Melczer (Melczer József) garamszegi evangélikus lelkész is Besztercebányán 1842-ben magyar nyelven kibocsátott „Szózat a szláv nyelv érdekében” című védőiratában. Tiltakozott amiatt, hogy „a szláv nyelv és irodalom közvetlen tanítása a felsőbb tudós iskolákban tanítási tárgyak közé be nem soroztatott”, s hogy „a tanulók közt létező szláv philológiai társulatok végképen eltöröltetnek ... Célja védeni, nem megtámadni, a szláv nyelvnek használni, nem pedig a magyaroknak ártani.”⁵⁷

Befejezésül álljon itt egy olyan fenyegető hangú írás is, amely ugyan már nem a „viháros események” időszakához kapcsolható (hiszen 1845-ben jelent meg Lipcsében német nyelven), de jól mutatja, hogy a szlovák-magyar „nyelvtusá”-nak azért voltak ilyen hangvétellű megnyilvánulásai is. A nevét eltitkoló szerző megjövendölte, hogy: „Eljön az idő, amikor a ti gyermekeitek jajveszékélés és panasz közepett emlékeznek meg atyáikról, amikor mint koldusok fognak azoknak ajtai előtt kuncsorogni, akiket ti most megvettetek s

nem tartotok arra érdeemesnek, hogy a maguk nyelvén beszéljenek.... Hazátok izzó moloch: szabad-e saját testvéreiteket áldozatul belevetni? Vajon nincs-e mindenütt szabadság: ... és ti egyedül akarjátok élvezni a gyönyört...? Ti csak maroknyi nép vagytok, magyarok! Nézzetek körül az ország pompás városain, a Tátrától a Dunáig, mindenütt bennünket találtok; mi szilárdan lakozunk Magyarország szívében, s ezért oly sebeket üthetünk, melyeket halál, hideg dermedés követ!”⁵⁸

Összegzőképpen megállapítható, hogy az 1840–1845 között született vitairatok szlovák készítőit, Kossuthék vitapartnereit még nem a szakítás, nem a feszültség fokozása, inkább a kompromisszumok keresése, a megegyezni akarás (őszinte vagy taktikai célú) szándéka vezette. Az időszak ugyan kiélezett vitákat hozott, de a küzdelem középpontjában továbbra is főleg a nyelvi-kulturális kérések álltak. A többnyire szerény követelésekkel fellépő szlovák mozgalom evangélikus értelmiségi vezetői a magyar köznemesi vezetők magyarosító törekvéseivel szemben a bécsi udvarnál, a konzervatív arisztokráciánál és a rokon szláv népeknél kerestek támogatást. A Kossuthékkal való megegyezés időnkénti lehetőségét – annak ellenére, hogy a szlovák vitapartnerek túlnyomó többsége, Štúrt is beleértve, elismerte a magyar nemzeti mozgalmat és a magyart mint diplomatikai nyelvet – lehetetlenné tette, hogy magyar részről a megegyezés feltételül a magyar nyelv teljes elfogadását állították. A nyelvi küzdelem szlovák részről szinte kizárólag röpiratokban folyt, amelyek bizonyos mértékig átvették a többször elgáncsolt és 1845-ig nem engedélyezett szlovák politikai lap szerepét. Štúr lapjának, a Szlovák Nemzeti Újságnak (a Slovenskje Národñje Novininek) a megjelenésével tehát új szakasz kezdődött a szlovák mozgalom életében.

JEGYZETEK

Ez a tanulmány a „200 éve született Kossuth Lajos” című, Eszterházy Károly Főiskolán megrendezett tudományos konferencián 2002. szeptember 18-án elhangzott előadás kibővített, átdolgozott változata.

1. Pesti Hírlap, 1841. 13. sz., Örökváltság, 24. In: Kossuth Lajos iratai. 12. kötet. Sajtó alá rendezte: Kossuth Ferenc. Athenaeum Társulat, Budapest, 1906. (A továbbiakban: PH)
2. Szavazat és költségvetés, PH. 1841. 79. sz., 165.
3. A fentiekre újabban lásd Csorba László-Velkey Ferenc: Reform és forradalom (1790–1849). Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998. 142–144.
4. 19. századi magyar történelem 1790–1918. Szerkesztette: Gergely András. Korona Kiadó, Budapest, 1998. 214.
5. Gergely András: Egy nemzetet az emberiségnek. Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 106., 107. (A továbbiakban: Gergely 1987.)

6. E. P. N. P.: Észrevételek a Posonyi Tót Újság kissebbítő Homlokírása ellen. Tudományos Gyűjtemény, 1817. XII. köt. 117-124. A vitairat szerzőinek az nem tetszett, hogy a Juraj Palkovič által Pozsonyban kiadott „Császári-Királyi Nemzeti Újság” címében ott szerepelt a „národny” (nemzeti) jelző is.
7. Boros István: Hazafi-gondolatok a Magyar nyelv ügyében. Tudományos Gyűjtemény, 1820. IV. köt. 93.
8. Ján Tibenský: Chvály a obrany slovenského národa. Slovenské vydateľstvo krásnej literatúry. Bratislava, 1965. 184. (A továbbiakban: Tibenský 1965.)
9. Varga János: Helyét kereső Magyarország. Akadémiai, Budapest, 1982. 37. (A továbbiakban: Varga 1982.)
10. Kívánatok a magyarosítás ügyében. Századunk, 10. sz. 1841. február 4., 74.
11. Báró Wesselényi Miklós: Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében. Európa Kiadó, Budapest, 1992. 85. (A továbbiakban: Wesselényi: Szózat)
12. Szabad György: Kossuth politikai pályája. Kossuth Könyvkiadó – Magyar Helikon, Budapest, 1977. 68.
13. Erdély és Unio, egység a magyarnak. PH. 1841. 30. sz. 55.; Virrasszunk. PH. 1842. 153. sz. 329.
14. Unio. PH. 1841. 22. sz. 35.
15. Gergely 1987. 110–111.
16. Varga 1982. 38–40.
17. Athenaeum, 1842. október 9. Második félév, 43. sz. 44.
18. Wesselényi: Szózat. 215.
19. Nyelvünk ügye. PH. 1841. 3. sz. 8–9.
20. Választási rendszer városokban. PH. 1841. 94. sz. 217.
21. Virrasszunk. PH. 1842. 153. sz. 327–328., 331–332.
22. Még egy-két szó. PH. 1842. 359.
23. Bánat és gondolkodás. PH. 1842. 183. sz. 409–412.
24. Gergely András tipológiája. Gergely 1987. 125., 126.
25. Daniel Rapant: Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842. Diel II. Nákladom spolku Transcius v Liptovskom Svatom Mikuláši, 1943. 48. dok. 191. (A továbbiakban: Rapant II.)
26. Idézi Felvidéky: Protestantizmus és panszlavizmus. 1882. 40. (A továbbiakban: Felvidéky 1882.)
27. Uo. 42.
28. Katus László: Nemzetiségi politika a polgári forradalom előtt. Társadalmi Szemle. 1987/5. 66. Lásd még: Varga 1982. 56–58.
29. Unio, PH. 1841. 73. sz. 141. Lásd még: Unio, PH. 1841. 22. sz. 34–36.
30. Jan Kollár: O literárnej vzájomnosti. Bratislava, 1954. Vyd. SAV, 127.
31. Kollár álláspontjára az 1820/30-as években bővebben lásd Kiss László: A nyelvharc szerepe a szlovák nemzeti ideológia kialakulásában. Történeti Tanulmányok VII. A KLTE Történeti Intézetének kiadványa. Szerk.: Takács Péter. KLTE, Debrecen, 1999. 81–93.
32. Wesselényi: Szózat, 58., ill. 57.
33. Az egész dokumentumot közli és kommentálja: Tibenský 1965. 257–266.

34. Uo. 265.
35. Tibenský 1965. 267–268.
36. Felvidék 1882. 49.
37. Lásd a német nyelvű felségfolyamodvány a-a lábjegyzetét. Rapant II. 93. dok. 337–338.
38. Rapant II. 93. dok. 337–347. Szlovák fordításban lásd: Tibenský 1965. 310–314. Magyarul részletesen ismerteti Arató Endre: A nemzetiségi kérdés története Magyarországon II. Akadémiai, Budapest, 1960. 120–122. (A továbbiakban: Arató II. 1960.) Lásd még: Varga 1982. 73.
39. Arató II. 1960. 123.
40. Felvidék 1882. 56.
41. Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei 1777–1848. II. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1927. 124. (A továbbiakban: Kornis II. 1927.)
42. Arató Endre: Kelet-Európa története a 19. század első felében. Akadémiai, Budapest, 1971. 254.
43. Kornis II. 1927. 126.
44. A „Die Beschwerden und Klagen der Slaven in Ungarn” című röpiratból idézi: Kornis II. 1927. 126.
45. Tibenský 1965. 268.
46. Az idézetek zöme Csaplovics: „A hazánkban i tótosodás ügyében” és „Válasz Szontagh Gusztávnak” címmel a Századunk c. folyóirat 1841. január 11.-i 3. és április 1.-i 26. számából való. Álláspontjára lásd még: Tibenský 1965. 290-291., Kornis II. 1927. 103.
47. Szarka László: A szlovákok története. Bereményi, Budapest, é. n. 95.
48. Tibenský 1965. 293.
49. Rapant II. 50. dok. 199., 56. dok. 232.
50. Tibenský 1965. 272., 282., 283.
51. A „Die Beschwerden und Klagen...” c. cikket ismerteti: Kornis II. 1927. 118–119.
52. Tibenský 1965. 285-287.
53. Rapant II. 42. dok. 148., 150.
54. Uo. 147., 148.
55. A dokumentumot közli: Tibenský 1965. 294–307.
56. A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Tankönyvkiadó, Budapest, 1962. 245-247.
57. Uo. 244.
58. Idézi: Kornis II. 1927. 121–122.